

OSVÁT ERNŐ MŰVE

Osvát Ernőnek huszonöt éves irodalmi működésé-
annyira összefügg irodalmunk legújabb korszakával,
hogy mikor erről szólunk, lehetetlen egyszersmind új
irodalmunk történeti értékelését is föl nem vetnünk.
Lehet-e történeti megállapításokkal kísérletezni oly
szellemi folyamattal szemben, amely még javában tart,
amelynek létrehozói még kevés kivétellel nemcsak hogy
élnek, hanem a fejlődés új lehetőségeit hordják maguk-
ban? Mindenesetre kétséges feladat volna ez, ha 1898 és
1923 közé nem estek volna oly mindent fölforgató világ-
történeti események, amelyek az előidézett változások
folytán mindnyájunkat szinte koraéretten történeti gon-
dolkodásúvá tettek. Ma úgyszólván nincs egyéni élet,
csak közélet. A történelmi levegő, a közéleti vonatko-
zás lelki életünknek és egyéni sorsunknak legrejtet-
tebb zugaiba is beszüremlett. Ezért van az, hogy min-
den jelen pillanatunkat máris távlattal éljük, s hogy a
háború előtti időkre, amelyeknek pedig már kialakult
életkoncepciójú tényezői voltunk, mint egészen messze
fekvő múlttra, tárgyilagosan nézünk.

Gondolkodás módunknak ez a történeti és közéleti ár-
nyalata egyrészt közvetlen múltunknak higgadt szemlé-
lőjévé tesz, másrészt mai szellemi munkánknak meg-
adja a maga korszerű sajátságait. A háború egy nagy
irodalmi fejlődést vágott ketté, amelynek első fele
— líra és regényforma — úgyszólván már teljesen
kialakult, míg a másik fele a háborútól látszólag meg-
zavartatva, de valójában annak tanulságaitól gazdagon,
most keresi útját a dráma és az emelkedettebb kritika
felé.

Irodalmi korszakok elhatárolásánál lehet sokfélekép-
pen eljárni. A legbiztosabb és legtermékenyebb szem-
pont azonban mindig az irodalmiságban megnyilatkozó

egyetemes szemléletek számbavétele marad. Ilyen egyetemes szemlélet jellemezte irodalmunk utolsó nagy korszakát is, amelyet népies nemzetinek vagy a realizmus korának hívnak. Ez az Arany János halálával lezártnak tekinthető korszak kialakított egy bizonyos életszemléletet, egy bizonyos lélekösszetételt, amely noha az 1843-as Petőfitől kezdve az 1880-as évek Arany Jánosáig sok árnyalati változáson ment át, azért lényegében mégis ugyanaz maradt.

Arany még megélte az új irodalmi korszak messiás derengését. De ez még annyira alaktalan, az éjjeli árnyak sötétségétől annyira telített volt, hogy Arany jogosan tekinthette hiú kozmopolita erőlködésnek. Ez a derengés, amely egy lehanyatló nagy irodalmi kornak sötét éjjelén sehogy sem tudott áttörni, majdnem két évtizedig tartott. Tiszta irodalmi értékekben vajmi keveset hozott. A költészetben két irány uralkodott, amelyeket egymástól nem is annyira belső irodalmi szempontok, mint inkább a vallott Deák-féle kiegyezés s a nyíltan hirdetett vagy a Rákóczi-kultuszba átmentett Kossuth-eszme választott el: az egyik Arany János hagyományossá merevített költészete (Vargha, Kiss József, Kozma, Bárd), a másik a Tóth Kálmánon keresztül nagyvárosibbá s idegenszerűbbé népszerűsített Petőfi-örökség (Thaly, Endrődi, Abrányi, Jakab). Az önálló lírai tehetségek egy általános irodalmi eszmény hiányában (meddő önsanyargatással a magányban, a homályban emésztődtek föl (Vajda, Reviczky, Komjáthy). A regényben többen kísérleteztek a Zola-féle naturalizmussal Toldy László, Tolnai Lajos, Bródy Sándor), általában azonban úgy itt, mint az egész irodalmon a zsurnalizmus lett úrrá. A nemesebb irodalmi lendület a tárcában darabokra töredezve élt tovább (Mikszáth, Gárdonyi, Herczeg). A társadalmi regényben önálló utakon s új szintézist keresve csupán Ambros Zoltán dolgozott. Bizonyára nem tehetségekben volt hiány, hanem az irodalmi közszellem romlott el, sekélyesedett el. Az igényesebb irodalmi műfajoknak alig volt keletje. (A Shakespeare-drámával föllépő Rákosi Jenő a végén operettszöveg-író lesz.) Vers nem kellett, a nagyvonalú regénnyel kísérletező író sem

kiadójától, sem a közönségtől biztatást nem kapott. (Herczeg csak egy *Pogányokat* írt.) Nagyobb irodalmi élményt majdnem kizárólag a külföldi írók jelentettek: Ibsen, Tolsztoj és Dosztojevszkij. A szépirodalmi lapoknak egy része (*Hét, Jövendő*) igyekezett a külföldi irodalmakkal való kapcsolatainkat fönntartani, de ezt minden különösebb program, minden mélyebb belső szempont nélkül tette. Az irodalmi kritikának európai színvonalon álló művészei a nekik kijáró elismerést, teret és tekintélyt soha el nem érték (Péterfy, Riedl). Ilyen irodalmi viszonyok között léptek föl a XX. század első évtizedében azok az írók, akiket hol „nyugatosok”-nak, hol a „nemzeti iránytól elhajlók”-nak szoktak nevezni, de akik minden körülmények között Aranyék korszaka óta az első irodalomtörténeti csoportot, az első irányt és eszményt képviselő írónemzedéket jelentik. Természetesen, ennek az irodalmi áramlatnak föltűnése visszhang nélkül nem maradhatott. Programot hozott, tiszta irodalmiságot akart megvalósítani, és egyetemes életszemléletet hirdetett, tehát a kritikát kihívta maga ellen és maga mellett. Nem tartozhatik e cikk feladatai közé, hogy ennek az iránynak várható és elért eredményeit mind fölsorolja. Annyi azonban mindenki előtt szembeszökő, hogy ez az írói nemzedék teremtette meg az új magyar lírát, a művészi novellát, hogy jelentős lépéseket tett a modern magyar regény kialakulására, s mindezekben hangot adott az új magyar léleknek.

Az új magyar lélek elemzése és szabatos logikai meghatározása éppen olyan nehéz feladat volna, mint a Kazinczy-korabeli magyar művészi szemlélet kodifikálása, amelynek a deákos Berzsenyi, a németes Kölcsey éppúgy képviselője, mint a magyaros Csokonai. Belső-séges, termékeny összeforradása ez is éppúgy, mint amaz, a magyar alkotó géniusznak egy sokoldalú nyugati szellemáramlattal, hosszú mulasztásnak pótlása, amelyre irodalmi életünk színvonalának éppúgy szükségese volt, mint szüksége volt rá a maga új művészi megnyilatkozását kereső magyar léleknek. Tehát nem „elhajlás”-ról van itt szó, hanem éppen ellenkezőleg, visszatérésről a régi, nemes irodalmi hagyományokhoz,

minden igazán jelentős irodalmi megébredés szelleméhez, amely bár a közvetlen múlttal való szakításánál fogva teljesen újnak, minden idők „nemzetietlen”-jének látszik, lényegében azonban a legnemzetibb, mert a tiszta, magát mindenféle iskolás hagyománytól függetlenítő nemzeti lélek ölelkezése az új művészi formával.

Osvát Ernő ebben a húszéves, irodalmi fejlődésben jelentős szerepet játszott. Irányítója, sőt bizonyos mértékben teremtője volt az új magyar irodalmi szellemnek, anélkül azonban, hogy működéséről akár mint író, akár mint szervező oly bőséges bizonyítékokat hagyott volna hátra, mint a hasonló szerepet betöltő Kazinczy, Toldy vagy Gyulai. Ő is írónak indult, sőt mi több, írónak született. Sajátságos és sok tekintetben jelentős az írói pályafutása. 1898-ban lép föl először, alig néhány évvel huszadik életéve fölött, s olyan kész kritikusnak mutatkozik, hogy hozzá hasonlót a vele egyidőben indulók között hiába keresnénk. Kritikai-termése ebben az esztendőben bőségesnek és sokoldalúnak mondható. Egyszerre négy lapba dolgozik: a Benedek Elektől szerkesztett *Magyar Kritikában* hat bírálatot ír, a *Budapesti Hírlapban* Ambrus Pókhálókisasszonyát, Gárdonyi *Az én falumját* s Pap Dániel *Rátótiakját* értékeli, a *Hétben* Tóth Béla *Vasárnapokját* ismerteti, s a *Jövőben* Kiss József költői arcképét rajzolja meg. A következő években még ír egy-két cikket a *Hétben*, az *Új Magyar Szemlében* s a *Magyar Géniuszbán*, amelyet 1902 júniusától kezdve egy fél éven át szerkeszt. Sőt, a *Magyar Géniuszbán* novellát is elkezd, amely csak második folytatásáig jut el, s *Bolognai üvegcsépp* címen regényt hirdet, amely azonban sohasem jelenik meg. És ezzel Osvát, az író, egyszer s mindenkorra eltűnik, mint bővizű forrás, amely csak egy pillanatig szökik föl, azután útját örökké a föld alatt folytatja.

Osvát művének megítélésében a mindenre rávilágító kiindulópont annak a lélektani momentumnak földerítése lesz, hogy miként oldódik föl benne a kritikus a szerkesztőben s az alkotó író a szervező agitátorban. Először tehát mint kritikust kell megismernünk. Jellegzetes, egyéni író mindegyik mondatában. Azt lehet mondani, hogy különálló, művészi mondatok építője,

amelyekkel, mint apró fénypontokkal, a bírált művészi, tehát élő jelenséget minden oldalról úgy világítja meg, hogy annak élő egésze semmiben nem szenved kárt. Nem elemző, hanem bemutató. Ennek megvilágítására elég lesz kritikáiból egy-két mondatot ideiktatnunk. Móra Istvánról például azt írja: „Minden elbeszélésében van egy fölösleges alak: az író; nagyon igényes, sokat érzeleg, és lefoglalja a figyelmünket.” Gautier Arany—Petőfi fordításával kapcsolatban a következőket olvassuk tőle: „Művészi fordítást csak költő nyújthat. Kell hogy congeniális, testvérlélek legyen, hogy más legyen — és mégis önmaga.” Azután ugyanilyen önmagukban is külön értékű mondatokban fejtegeti, hogy a legnehezebb feladat költőt fordítani, de ezek között is különösen a nemzeti költőket. „A költő lelkének jobb fele él a honi szavakban, népi kifejezésekben, ritmusban, stílusban, hangjának nemzeti reminiszenciákat árasztó férfibajában. Szóval, míg egyik vederből a másikba öntjük — előmlik a jobb fele. Világos azonban, hogy mindez sohasem lehet másképp. Talán ez is jel: hogy a kultúrák közeledhetnek egymáshoz, de nem abszorbeálhatják egymást. A nemzeti költészet — nemzeti erő. A kozmopolita költészet — nagyon is elvont.”

És így folytathatnánk tovább idézeteinket Osvát kritikáinak úgyszólván mindegyik mondatával. De ebből a néhány kiszakított részből is láthatjuk, amit megállapítani akarunk: Osvát túlzott lelkiismeretességgel, áldozó fanatizmussal s főként pazarlásszámba menő tartalmi súllyal fogott mindig tollat kezébe. Éber kritika s hajthatatlan lelkiismereti vétő örökös nem minden mondata, hanem úgyszólván minden szava felett. Nem cikkeket írt, hanem szentenciákat fűzött gyöngysorba, így írni fényűzés, így írni megvalósíthatatlan eszmény. Osvát Ernő talán ezért is hagyta abba az írást.

De hová tűnt el az a dús kritikai erő, amely magáról pusztán egyévi megnyilatkozásában oly hathatós bizonyítékot szolgáltatott? E kérdésre feleletül csupán a *Magyar Génusz*, a *Figyelő* s a tizenöt éves *Nyugat* kis könyvtárt kitevő köteteire utalhatunk. Ezekben él — névtelenül s mégis minden sorához tapadva — Osvát lélegzete: Osvát kritikája. Ezekben a kötetekben, s azon-

kívül abban az óriási irodalmi anyagban, amelynek ezek a kötetek csak kicsiny leszűrődései. Mert a megjelent Nyugatnál jellemzőbb mértéke Osvát kritikai működésének a meg nem jelent *Nyugat*: a kéziratok roppant tömege, amelyekben volt sok ígélet, sok értékes kísérlet és sok meddő próbálkozás, de amelyek minden körülmények között — noha napfényt nem láttak — éppúgy megkapták Osvát lelkiismeretes bíráló szavát, mint a megjelent kéziratok.

Osvát Ernő kitűnő kritikus volt, aki az írást abba-hagyta, mert úgy látta, hogy irodalmi eszméivel a készülő irodalomnak mint szerkesztő többet tehet, mintha kritikusi tollal a már kész irodalmat latolgatja. Életpályájának erre a sínre való átváltódása szinte természetes, s különösebb lélektani rejtélyt nem zár magába.

Osvát azonban nemcsak szerkesztő volt, hanem egy új irodalmi irány öntudatos, bár láthatatlan vezére is. Egyéniségének ez az oldala az, ami irodalomtörténetileg fontosabb és lélektanilag érdekesebb. Már rövid kritikus szereplésében is határozottan felismerhetjük az eljövendő új irodalom öntudatos irányítóját. Ez életének legbelsőbb, leglíraibb és legalkotóbb ügye. Hűvösen mérlegelő kritikáiból csak egyetlenegyszer csap föl hevesebb lírai lendület, s ez akkor van, mikor a Rákosi Jenőtől fölvetett magyar költészeti dekadenciáról írván, maga elé képzei a jövő költőjét. Rákosi cikke a modern élet „lehajlásáról” 1898-ban jelent meg. Osvát ugyanebben az évben több kötet versről ír a *Magyar Kritikában*, s főlemlíti Rákosi vádjait a modern költők ellen, akiktől az életet, s a modern élet ellen, amelytől a költőket kéri számon. Osvát szerint haszontalan dolog egy letűnő korszellemtől nagy költőket várni. Ami nagy, egyetemes tendencia volt a korban, azt megtaláljuk Puskinban, Lermontovban, Byronban, Petőfiben, Heineben. A korok estéjén elcsendesül a költő, a pacsirta is hajnalban énekel — este csak tücskök cripelnek.

„A költő — folytatja tovább Osvát — a kor lelkiismeretének leghivatottabb kifejezője. Most hallgat, s ha meg is szólal, hangja a szofistáé, ki logikájával önmagának is hazugságokat szuggerál, rafinált, kicsinyes,

hazug kor költője színészkedik. De a kor mélyén nagy társadalmi harcok egyetemes tendenciája lappang, ott hever a harcok harsonája is: öleiben nagy költői emóciók vannak lekötve, és eljön a költő, aki felszabadítja őket. A nagy költők az emberiségnek adott divinációk — egy új világról. A nuova vita küldöttei. Az idő előtt haladnak, és — az idők fölött állanak.”

Így ír Osvát 1898-ban, amikor Ady Endre Debrecenben arra gondol, hogy verseit összegyűjti, s Ábrányitól szép előszót kér hozzá. Osvát pedig már ösztönszerűen érzi, hogy Ady jönni fog. A nagy irodalmi fordulás benne eleven lelkiismeretként él már akkor, amikor ennek semmi biztos jele sem mutatkozik. Csak így lehet megérteni szívós küzdelmét, amellyel úgyszólván első cikke óta folytonosan az új irodalomnak rejtve élő nemes vadjait igyekszik fölverni. Ennek a lelkiismeretnek nyúge, ostorozása oly erős rajta, mintha az egész új magyar irodalmat neki magának kellene megteremtenie. Végtelen alkotóerő lappang benne, s ezért nem tud maga alkotni, hanem más s mindig újabb és újabb alkotóerőkben éli ki magát. Ez a sajátos pszichikai kapocs köti össze azokkal az írókkal, akiket a *Nyugat* hasábjain érvényesüléshez kényszerített. Úgy keresi, úgy hozza ki, úgy teszi jelentőssé őket, mintha önnön élete kiterjeszkedését dédelgetné bennük. Olyan időben, amikor a tiszta irodalmi értékek érvényesülése roppant nehéz volt, amikor a mindent elborító újságírói politika s egy nagy kort követő, hosszúra nyúló epigon önérzet a magasabb eszményeket kereső írókat bátortalanná, meghasonlottá tette, Osvát Ernő mindenre s mindenkire kiterjedő figyelemmel maga kereste fel a bátortalanokat, a meghasonlottakat s az értéket ígérő fiatalokat, hogy megnyilatkozásra bírja őket. A *Nyugat* fejlődését szerkesztője s írói között lévő e belső kapcsolat nélkül sem figyelemmel kísérni, sem értékelni nem lehet. Ebben a viszonyban élte ki magát Osvát lírája, s talált megnyugvást telhetetlen lelkiismerete.

A többi, amit Osvát művével kapcsolatosan el akarunk mondani, már szinte magától értetődő. Attól a pillanattól fogva, hogy a *Magyar Génuszt* átvette, tudta, hogy mit akar csinálni. Világos, határozott programja

volt. Elég csak e folyóiratnak s utána a *Figyelő*nek számaait átlapoznunk, hogy lássuk, milyen tökéletes volt tájékozottsága a külföldi irodalmakban.

Az angol, francia és német irodalomban a naturalizmus bukását követő új irodalmi szellem mindenütt kialakult. Verlaine 1896-ban halt meg, de halála előtt öt-hat évvel már jelentőségét a modern lírában nemcsak a franciák, hanem a németek is fölismerték. Huysmans 1891-ben számolt le a *Là-bas* előszavában a naturalizmussal. Ugyanabban az idő tájban Verhaeren *Les Soirs-ja*, *Les Debâcles-ja*, Rimbaud versei, Maeterlinck, Wilde, D'Annunzio művei, az újraértékelt Baudelaire, Gautier, Poe, Whitman, az új metafizikai szemlélet nagy lírikusa, Nietzsche, a feledésből előhívott Stendhal, az angol preraphaelizmus költői és esztétái a világ különböző részein, egyéniségüknek s művészetüknek különböző megnyilatkozásaiban mind a modern lélek, a modern hívó, a naturalizmus lejtőjéről új művészi magasságok felé igyekvő európai lélek győzedelmét hirdetik. Németországban Richard Dehmel 1892-ben adja ki a *Los vom Naturalismus* jelszavát, s néhány évvel később az új irodalmi mozgalom nemcsak Münchenben és Berlinben, hanem a hozzánk közelebb eső Bécsben is kibontja zászlóját.

Lehet-e ezt az új irodalmi áramlatot olyan névvel megjelölni, amely ennek leglényegesebb vonásait kifejezésre juttatná? Ma még, minthogy hozzá nagyon közel állunk, sőt hitem szerint még benne élünk, túlságosan élénken látjuk az árnyalatokat, s nem szívesen hagynók el azokat a másodlagos tüneteket, amelyek ránk nézve nagyon fontosak, de amelyek talán egy későbbi összefoglaló értékelés előtt lényegteleneknek bizonyulnak. Annyi azonban ma is megállapítható, hogy az új európai irodalom legjellegzetesebb műfajai: a líra, a dráma és az esszé. Ezeken a területeken szegeződött az új szellem a naturalizmussal legélesebben szembe (szimbolizmus, impresszionizmus, új romantika és új klasszicizmus). A regényben az evolúciós változásokat maga a naturalista regény élte meg, amely már Flaubert kezében művészi szempontból a legszigorúbb klasszicizmus színvonalán állott, s az északi és orosz

íróknál misztikus hátteret is nyert. Ha tehát az egyes irodalmi műfajokban rejlő árnyalati különbségektől eltekintünk, s az egyetemes szemlélet nézőpontjából indulunk ki, úgy az új európai irodalom két legjellemzőbb vonásának a metafizikus szemléletet és a szigorú irodalmiságot mondhatjuk.

Ez a nagy irodalmi fordulás nálunk az 1890-es években még teljesen ismeretlen. Az egyes új írók vagy az új szellem felfedezett régi előfutárai csak elvétve kerülnek hozzánk. Baudelaire nevével először 1897-ben találkozunk. Egy versét fordítja le valaki. Ez is azonban pusztán véletlen. Az érdeklődés középpontjában a franciák között még mindig Sully-Prudhomme, Coppée, Zola s legfeljebb Maupassant állanak. A színpad Ibsent népszerűsíti, a kiadók Tolsztojt s Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődését* fordíttatják. Azt hiszem, talán az egész magyar irodalomban az egyetlen Osvát Ernő figyelte ez idő tájt a külföldi irodalmi mozgalmakat. Milyen kéjes, szívdobogtató utazás lehetett számára francia és német folyóiratokon, lapokon keresztül az új művészet világába menni, amelynek innen egyetlen utasa, egyetlen egyelőre titkos felfedezője lehetett. Csodálatos emlékezőtehetséggel, fáradhatatlan érdeklődéssel számon tartja a külföldi szellemi élet mindegyik nevezetes képviselőjét. Nálunk alig ismert lapokban és folyóiratokban megjelent műveiket éppúgy ismeri, mint könyveiket. És közben a magyar irodalmi termésről nem veszi le tekintetét, s mintegy a kedvező pillanatot várja, amikor a kettő között a kapcsolatot megteremtheti. Első kísérlete volt: a *Magyar Géniusz*. Hogy mennyire öntudatosan akarta már ebben is a megszületett új európai irodalomba a születendő új magyar irodalmat bekapcsolni, annak bizonyítására, elegendő csak a lapjában ismertetett külföldi írókat felsorolni: Maeterlinck, Rudyard Kipling, Nietzsche, Wilde, Verlaine, Hauptmann, Makszim Gorkij. És ugyanakkor a magyar írók között is lázasan keresi azokat, akiknek törekvései programjával összhangban lehetnek. Egy fél év alatt egész írói gárdát gyűjt maga köré, akik között a későbbi *Nyugat* írói közül már ott vannak: Cholnoky Viktor, Elek Artúr, Fenyő Miksa,

Gellért Oszkár, Jób Dániel, Kaffka Margit, Kemény Simon, Krúdy Gyula, Moly Tamás, Nagy Endre, Révész Béla, Szilágyi Géza, Szini Gyula.

A *Magyar Génius* azonban már múltjánál fogva sem lehetett azzá, amire az új irodalomnak szüksége volt: magas színvonalú, harcoss folyóírat. Az új európai irodalom mindenütt másutt a maga harcát folyóiratokban vívta meg. Szándékainak ez az irodalmi szerv felelt meg legjobban, mert terjedelménél fogva helyet adbatott a nagyobb lélegzetű dolgoknak, az elmélyedő kritikának, s a verset is a költőre jellemzőbb módon, jelentős csoportosításban hozhatta. Ez az elodázhatatlan szükség hozta létre a *Figyelőt*, majd később a *Nyugatot*.

A *Magyar Génius* és a *Figyelő* Osvátnak inkább személyes műve. Ezekben készítette elő a kaptárt, amelynek az új magyar irodalom mézét magába kellett gyűjtenie. A *Magyar Génius* és *Figyelő* még csak Osvátnak s néhány kereső magyar írónak műve, a *Nyugat* azonban már egy egész irodalmi áramlaté: az új magyar irodalomé. Osvát, aki fanatikus buzgalommal illesztgette össze a hajót, most már csak a tikkadt földből hirtelen feltörő új vizekre kellett bocsássa, hogy diadalútját megfussa.